

Nógrády Mihály (Ottawa):

Megfigyelések René Labat akkád szótárával kapcsolatban

Az első megfigyelés az, hogy ez a szótár tulajdonképpen a szemita akkád nyelv szótára, de ki lett terjesztve a sumér nyelvre is, mert az akkád írás alapjául a sumér képjegyekből képzett ékírás szolgált.

A szemita beszivárgás kezdete a sumér területre nincs pontosan meghatározva, de minden jel arra mutat, hogy kb. 2500 évvel a keresztény időszámítás kezdete előtt már átvették a sumér írásrendszert és alkalmazták a saját akkád nyelvük írására. Körülbelül 500 évvel később az akkád nyelv két részre szakadt: asszír és babiloni ágazatra. Ezekután az ékírás használata elterjedt az ókori kelet, minden szemita és indoeurópai nyelvet beszélő népe között. [Idevonatkozó bővebb felvilágosítást találunk Dominique Charpin *Reading and writing in Babylon* c. könyvében, Harvard University Press, 2010, 8-16 oldalakon. Franciából fordította Jane Marie Todd.]

Az ékírás széleskörű használata egymástól teljesen különböző népek által megnehezítette a kutatást az írott nyelv meghatározásában. Ugyanis ugyanaz a helyzet állt fenn akkor az ókori keleten, mint a mai Nyugat-Európában, ahol minden nemzet a latin ABC-t használja. Ez a kívülállóknak, mint pl. egy kínainak úgy tűnik, hogy ugyanazon nyelvről van szó, nem tudnak különbséget tenni például olasz, német vagy magyar között addig, míg valaki fel nem hívja rá a figyelmét.

Hosszú időt vett igénybe, míg a nyelvészek rájöttek, hogy nem minden ékírásos szöveg íródott ugyanazon a nyelven. Az első nyelv, amit felismertek a szemita volt. Ezt azonosítani tudták a babiloni s az asszír nyelvvel, majd az akkáddal.

Labat 602 sumér képjegyből fejlődött ékjel hangértékét és értelmét közli szótárában. Ezek mindegyike eredetileg csak egy jelentést tartalmazott. Ilyen kevés szóval nem lehet értelmesen írásba foglalni a beszélt nyelvet. Ezt a hiányosságot úgy oldották meg a kutatók, hogy feltételezték a homofóniát, vagyis azonos hangzású, de különböző jelentésű ékjeleket. Mivel a kép és ékjelek szűk száma a sumér korban kezdődött, a homofóniának is ott kellett elkezdődni és nem az akkád korban amint azt egyes kutatók állítják.

Ezzel egyidőben a jelentés nélküli hangérték használatának a szóképzésben szintén már a sumér korban kellett elkezdődni.

A képírást nem nehéz megfejteni, akármilyen nyelvet beszél az olvasó, mindegyiken van jelentése. Például a madár rajza a franciának *oiseau*, az angolnak *bird*, a magyarnak természetesen *madár*. De eredeti sumér kiejtését senki

sem tudja ránézésre megmondani. Hosszas hangtani kísérletezés után határozat születik, de feltételes módját a nagybetűvel való írás jelzi. A madár esetében a képjegy és az abból kifejlődött ékjel sumér hangértéke Labat szerint MUŠEN (L-78) [az š kiejtése azonos a magyar s-el] de lehet BUR₅ vagy BURU₅ is (L-79*). Viszont Deimel ugyanezt a képjegyet és ékjel változatát MU-UDnak olvassa.

A képjegy ‘madár’ jelentését nem lehet kétségbe vonni, de ide kellene tartozni a ‘száll’ igének is, ami a repülő állatok tulajdonsága. Ezt a jelentést Malbran-Labat adja hozzá.

René Labat Akkád kéziratát, amit tanítványainak írt és 1948-ban fejezett be, lánya a szintén asszirológus Florence Malbran-Labat átnézte majd javított változatát apja kéziratához hasonlóan kézzel írott formában 1988-ban kiadta. [Librarie Orientaliste Paul Geuthner. S. A., Paris].

A képjegy viszonya az ékjelhez sem minden esetben meggyőző. Ugyanis Labat, mint minden más jelnél, itt is az akkád ékjelből indul ki, aminek hangértéke iššûru és jelentése ‘madár, szárnyas állat’. Ebből visszafelé követi a szerinte idetartozó különféle ékjeleket, amelyek változtak az idő folyamán, de neki úgy néznek ki, mintha a madár képjegyből származnának. Szerinte ezek olvasata MUŠEN, amivel nem lehet sem ellenkezni sem egyetérteni, mert nem tudjuk a hangtani következtetést, amit Labat alkalmazott.

Labat szerint a MUŠEN ékjelének másik hangértéke PAG, amely jelentése egyezik a következő akkád szavakkal: esêru ‘bezár, becsuk, kalitkába tesz’. Mêširu ‘kötelék, póráz, kötél, lánc, béklyó, bilincs’. Ezek a rokonértelmű szavak a magyar ‘fog, megfog’ igére emlékeztetnek, amihez a sumér PAG hangtanilag közel áll. Ha Labat beszélt volna magyarul ezt bizonyára észrevette volna. A p>f és a>o hangcsere gyakori minden nyelvben vö. latin *pater* > angol *father* ‘apa’, angol *ball* > svéd *boll* ‘labda’.

Sajnos a számottevő sumérológusok közül egy sem tanult meg magyarul, mégcsak meg sem említik a hasonlóságot egy kivételével. S. N. Kramer kétszer is megemlíti “Opert even went on to say in his lecture that an analysis of the structure of the Sumerian language had let him to conclude that it had close affinities with Turkish, Finnish, and Hungarian”. [Magyarul: Előadásában Opert még arra is felhívta a figyelmet, hogy a sumér nyelv felépítésének átvizsgálása arra a megállapításra vezetett, hogy közeli rokonságban áll a török, finn és magyar nyelvvel.] Majd ezt megismétli “In structure, therefore, Sumerian resembles no little such agglutinative languages as Turkish, Hungarian, and some of the Caucasian languages. In vocabulary, grammar, and syntax, however, Sumerian still stands alone and seems to be unrelated to any other language, living or dead”. [Magyarul: Felépítésében, tehát, a sumér nem kevésbé hasonlít olyan ragozó nyelvekhez, mint a török és magyar meg néhány más kaukázusi nyelv. Szókészletben, nyelvtanilag és mondattanban azonban a sumér még mindig egyedül áll és rokonalannak tűnik más élő vagy holt nyelvvel.] [Samuel Noah

Kramer. *The Sumerians, their history, culture, and character*. The University of Chicago Press, 1971. Chicago & London. (21 és 306 oldalakon)].

Furcsa kijelentés ez, mert előzőleg azt írja, hogy a sumér, *ha* jelentése ‘hal’ de a *ha* jelét a sumér írástudók a feltételes mód kifejezésére is használták [vagyis amint a magyar mondja ‘ha elmennék...’].

Kramer sem beszélt magyarul, ha beszélt volna azonnal észrevette volna a hasonlóságot a magyar ‘hal’ és ‘ha’ között. A sumér írástudó ugyanazt az ékjelet használta mindkét esetben, mert a szűkös ékjel állomány miatt rá volt kényszerülve. A teljes szöveg értelméből azonban kiderült volna, hogy az ékjel melyik értelmét igyekszik ábrázolni.

Az előszóban Labat világosan kifejezi, hogy szótára nem sumér, hanem akkád értelmező szótár.

“De l’évolution des signes il ne donne que les étapes essentielles et seuls, ont été retenus les idéogrammes qu’emploient communément les scribes akkadiens”. [Magyarul: Mert ez a jelek fejlődésének csak lényeges lépéseit adja és csak azokat a fogalomjegyeket (szó- vagy szótagjeleket) tartalmazza, melyeket az akkád írnokok legtöbbje használt.]

A szótár használatával kapcsolatban, tudóshoz méltóan megjegyzi, hogy megállapításait csak, mint irányadó elgondolásokat lehet elfogadni, nem pedig határozott adatokat. A *purement indicatif* kifejezés nehezen fordítható magyarra, szószerint ‘tisztán jelzői’ de ha értelemszerűen ültetjük át magyarra, akkor úgy hangzik, mint ‘kizárólag útbaigazítás’ vagy ‘teljesen következtetni engedő’.

“Quant aux précisions que j’ai cru devoir ajouter concernant la date d’emploi des valeurs phonétiques ou la spécialisation des idéogrammes, elles ne doivent être utilisées qu’à titre purement indicatif: à savoir que telle valeur est plus particulièrement employée à telle époque et que idéogramme se trouve de préférence dans tel genre de texte”. [Magyarul: Azokat a pontosabb meghatározásokat, melyeket kötelességemnek tartottam lejegyezni, a hangértékek alkalmazási adatait vagy fogalomjegyek sajátosságait illetően, csak kizárólag útbaigazításként szabad felhasználni: vagyis ez az érték kerül legsajátosabban felhasználásra ebben a korban és ilyen fogalomjegy részesül előnyben az ilyenfajta szövegekben.]

Úgy Labat mint Malbran-Labat felhasználja a sumér MUŠEN ékjelét más szavak etimológiájának meghatározásában.

Az U₅ (L-78*) ékjele a *madár* MUŠEN és a *szarv* SI ékjeleinek összekapcsolásából áll [az s kiejtése azonos a magyar sz-szel]. Az ide tartozó akkád rakabu jelentése ‘lovagol, felszáll a kocsira, hajón, felszökik, meghág, járás, menés.’ Továbbá ritkubu ‘üzekedik, hág, pázrik’; rikbu ‘járás, menés, megtermékenyülés’; rukûbu ‘jármű, közlekedési eszköz’; rikibtu ‘magömlés’ Labat szerint.

Malbran-Labat (ML-78*) egyetért apja legtöbb jelentésével azonban kihagyja a rukûbu és rikibtu jelentéseit de hozzáadja a rikbu ‘emelet’ és rikibtu ‘sarkantyú’ jelentéseket.

Deimel szerint (D-54) ‘lovagol, visz, elszállít, fuvaroz, megtermékenyít’.

Igen sok eltérő jelentéssel van megterhelve az U₅ hangalak melyek mind akkád szavakból származnak. Mi nem kételkedünk az akkád jelentések helyességében, de ezek összekapcsolása a sumér ékjellel kérdéses. De mivel a jelentések fő része utazással, szállítással, szállító eszközökkel és felemelkedéssel kapcsolatos, a madár ékjel túlnyomó értelmének a *száll* igének kellene lenni. Erre a szóra van felépítve a magyar ‘szállít, felszáll’ [a lóra, hajóra, kocsira]. Ide tartozik még a ‘szálloda’ is ahova az úton levő ember betér, vagyis oda száll.

Az ékjel hangértéke tehát a logika és a magyar nyelv szerint nem MUŠEN hanem *száll* és *hág* kell hogy legyen. Vagyis mindent, ami a felemelkedéssel, mozgással kapcsolatos. E jelentések közötti szoros kapcsolatot csak a magyar nyelvben találjuk meg.

Ezenkívül a magyarban a kocsira való felszállást úgy is mondják, hogy *felhágott* a kocsira. A létra egyik neve is *hágcsó*, amin magasba lehet hágni.

A *hág* szavunk viszont üzekedést, pázást jelent meg lépést is: rálép, ráhág. Tehát az ékjel jelentései szerintünk a következők: ‘száll, szállít, szállítóeszköz, utazik, hág’ lép, üzekedik, hágcsó, hágó’.

Azonban vannak olyan ékjel olvasatok is melyeket könnyebben le tudunk ellenőrizni a magyar nyelv segítségével. Egyike ezeknek a sumér KI ‘föld, hely’ jelentéssel (L-461).

Az akkád ersetu és az asszír irsitu ugyanolyan ékjellel van írva, mint a kikövetkeztetett sumér KI. Mivel az akkád és az asszír szavak jelentése ‘föld, hely’ Labat feltételezte, hogy a sumér KI is ugyanazt jelenti. A magyar nyelv azonban inkább a ‘hely’ jelentést igazolja, mert két azonos jelentésű szavunk a ‘helyes’ és ‘kies’ a ‘hely’ és ‘ki’ tőből lett képezve az –es melléknévképző hozzáadásával.

Mindkét magyar szó, úgy a ‘helyes’ mint a ‘kies’ jelentése ugyanaz: tetszetős, kellemes, bájos, vonzó. Tehát ezek szerint a sumér KI ‘hely’ jelentéssel a magyar szókészlet része volt már 5000 évvel ezelőtt is.

Vizsgálódásunk eredménye az, hogy annyi kiejtés és jelentés létezik, ahányan foglalkoznak a sumér nyelvvel. A sumér hangalak meghatározásának műveletét minden asszirológus eltitkolja, csak a végeredményt árulják el. A magyar nyelv használata viszont elengedhetetlen a sumér szavak vizsgálatában Labat szótárának segítségével.